

Sebastian Rajewicz, *Schole. Czas wolny w Sparcie epoki klasycznej*, (Akme. Studia Historica, t. 21), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2022, ss. 338

Sebastian Patryk Rajewicz jest absolwentem Instytutu Historii Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania badawcze tego młodego naukowca skupiają się na Sparcie epoki klasycznej. Recenzowana książka opublikowana w 2022 r. jest pokłosiem obronionej rok wcześniej rozprawy doktorskiej o tym samym tytule. Oprócz niej autor napisał również artykuł o hodowli koni w Sparcie ze szczególnym uwzględnieniem aspektów społeczno-politycznych¹.

Niewielki format książki (A5) oraz objętość zamknięta w 338 stronach wpływają na jej poręczność, jednak miękka oprawa oraz zastosowanie kleju zamiast szycia może skutkować krótszą żywotnością. Niepodważalnym walorem estetycznym jest natomiast wysokiej jakości biały papier, z którego często rezygnują wydawcy ze względów finansowych. Grafika okładki niewątpliwie oddaje kojarzony powszechnie ze Spartą surowy klimat wychowania jej obywateli. Całość prezentuje się bardzo korzystnie i zachęcająco.

Praca Rajewicza stanowi doskonale uzupełnienie historiografii, gdyż do tychczas żaden badacz zarówno w kraju, jak i zagranicą, nie przedstawił kompleksowo zagadnienia czasu wolnego w społeczeństwie Spartan epoki klasycznej. Celem pracy jest zarysowanie *diaity* spartańskiej w kategoriach, na które Grecy dzielili życie ludzkie, tzn. czasu pracy – *aschole* i czasu wolnego – *schole*, z większym naciskiem na to drugie zagadnienie. Dostrzegalne są również ambicje autora do dementowania wszelkiego rodzaju fałszywych wyobrażeń o Sparcie obecnych współcześnie w świadomości powszechnej. Nieuleganie legendom powtarzanym od samej starożytności jest również cenne.

Autor w pierwszej kolejności korzysta ze źródeł z epoki klasycznej, przy czym podstawę do badań stanowiły nie tylko źródła literackie, ale również ikonograficzne i epigraficzne. Bazę źródłową należy ocenić wysoko. Szczególnie

¹ S. Rajewicz, *Społeczne i polityczne aspekty hodowli koni w Sparcie epoki klasycznej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2019, t. 54, nr 4, s. 21-42.

cenna jest ostrożność, z jaką autor odnosi się do źródeł późniejszych nie znajdujących odniesienia w źródłach z epoki klasycznej. Gdy informacje źródłowe są wyjątkowo zdawkowe, autor stara się zarysować kontekst ogólnogrecki w celu dopełnienia obrazu.

Praca podzielona została na trzy części stanowiące niejako odpowiedzi na trzy zasadnicze pytania postawione we wstępie: 1) Jak definiować *schole* dla Sparty epoki klasycznej?; 2) Ile czasu wolnego mieli Spartanie i Spartanki na kolejnych etapach życia?; 3) Jak Spartanie i Spartanki spędzali czas wolny?² Dwie pierwsze części książki określają zatem odpowiednio pojęcie *schole* oraz jej ilość i podzielone są na rozdziały przedstawiające charakterystykę tych zagadnień oddzielnie dla każdej płci. Trzecia część jest najobszerniejsza i przedstawia poszczególne formy *schole*, którym poświęcono siedem rozdziałów – ze względu na rodzinę, stosunki pozamałżeńskie, pederastię, *Syssitia*, sport, hodowlę koni, a także opracowane razem polowania i hodowlę psów.

W części pierwszej autor skupił się zasadniczo na zdefiniowaniu pojęcia *schole*. Przyjął przy tym ciekawą metodę badawczą polegającą na wykluczeniu, czym *schole* nie było, zatem jednocześnie definiując pojęcie *ascholia*. Autor wyraźnie podkreślił, że to właśnie odmienność *ascholia* wzbudzała u innych Greków zainteresowanie i niekiedy sprzeciw, co zdaniem autora przemawia za tym, że *schole* było w dużej mierze takie samo, jak w pozostałych rejonach świata greckiego. Gdyby bowiem również *schole* odbiegało od ogólnogreckich standardów, to prawdopodobnie zainteresowanie autorów starożytnych byłoby w tej kwestii równie intensywne, jak w przypadku *ascholia*.

Autor zauważył, że aktywności podejmowanych przez obywateli Sparty nie można sztywno przypisać jednemu lub drugiemu pojęciu. Nie wyklucza również, że aktywności narzucane przez państwo mogły być wykonywane przez obywateli z entuzjazmem i stąd literalne określenie, które zajęcia należały do *schole*, a które do *ascholia* jest bardzo trudne. Niemniej jednak autor starał się te niuanse dostrzec, udowodnić i unaocznic czytelnikowi. Posługuje się przy tym obrazowymi porównaniami, które wpływają na wyobraźnię i uzmysławiają płynności oraz przenikanie się obu pojęć. Wydzielenie zajęć wymaganych przez państwo oraz aktywności związanych z przygotowaniem się do wojny w stosunku do mężczyzn, a także wyszczególnienie aktywności związanych z płodzeniem i troską o dzieci w stosunku do kobiet są szczególnie pomocne w systematyzowaniu wiedzy czytelnika. Podział ten wynika w naturalny sposób z uwarunkowań psychofizycznych mężczyzn i kobiet oraz wiążących się z nimi

² S. Rajewicz, *Scholia. Czas wolny w Sparcie epoki klasycznej*, Warszawa 2022, s. 11.

rolami społecznymi przypisywanymi obu płciom. Wszelkie zajęcia związane z działalnością bezpośrednio na rzecz państwa przynależały do sfery *ascholii*, pozostałe natomiast zaliczano do *schole*.

Celem części drugiej było oszacowanie ilości czasu wolnego, jakim dysponowali Spartanie i Spartanki. Autor dementuje błędne opinie na temat tego, że Spartanie i Spartanki po 30. roku życia dysponowali niewielkim czasem wolnym, który w ogóle miał ścisły związek z poszczególnymi etapami życia. Na temat kobiet jest niewiele informacji źródłowych, stąd prezentowane dane były jedynie przypuszczalne i oparte na porównaniach z innymi społecznościami świata greckiego.

Część trzecia poświęcona została różnym formom spędzania wolnego czasu. Autor zauważył, że większość zagadnień podjętych w pracy doczekała się gruntownych badań i opracowań naukowych. Podkreślił jednak innowacyjność swojego opracowania naukowego. Ta nowość polega na perspektywie badawczej, do tej pory bowiem badania poświęcone Sparcie starożytnej prowadzone były z uwzględnieniem państwa i jego potrzeb. Taki punkt widzenia przyjmowali autorzy antyczni oraz wielu badaczy współczesnych. Tymczasem autor przeniósł punkt ciężkości na sferę prywatną, bliższą zagadnieniu *schole*. W najobszerniejszej części książki ukazał swoje szczegółowe badania, w których kwestionuje, opisuje, wyjaśnia i dowodzi na temat kwestii związanych z życiem społecznym Spartan i Spartanek.

Przedstawiony stan badań prezentuje się na bardzo wysokim poziomie. Autor przy budowaniu swojej analizy skorzystał z cennych opracowań naukowych, m.in. takich badaczy zagranicznych, jak Ernst Baltrusch³, Stephen Hodkinson⁴, Hans van Wees⁵, z kolei w badaniach poświęconych kobietom spartańskim wiedzę oparł na opracowaniach specjalizującej się w życiu kobiet antycznych Sary Pomeroy⁶. Mimo zastosowania metody porównawczej w kwestii *schole*, która – jak zauważył sam autor – w dużej mierze pokrywała się z konwencją ogólną grecką, nie skorzystał z anglojęzycznego opracowania poświęconego filozoficznym aspektom *schole* autorstwa Kostasa Kalimtzisa⁷, co uznać należy za istotny brak.

³ E. Baltrusch, *Sparta: Geschichte, Gesellschaft, Kultur*, Munchen 1998.

⁴ Przywołuje w bibliografii aż 17 prac tego autora; por. S. Rajewicz, *Schole. Czas wolny w Sparcie epoki klasycznej*, Warszawa 2022, s. 292-293.

⁵ Przywołuje w bibliografii 3 prace tego autora; ibidem, s. 303.

⁶ S. Pomeroy, *Spartan Women*, Oxford 2002.

⁷ K. Kalimtzis, *An Inquiry into the Philosophical Concept of „Schole”. Leisure as a Political End*, London-New York 2017.

Aparat naukowy zastosowany w pracy należy ocenić bardzo wysoko, przypisy są sporządzone w sposób przejrzysty, spis skrótów dodatkowo ułatwia rozszyfrowanie niekiedy nieznanych abreviacji. Ciekawym i ubogacającym elementem są dołączone na końcu książki fotografie przedstawiające figury i tablice nagrobne z epoki. Pomocne są również indeksy osób, nazw geograficznych i źródeł.

Spartanie byli specjalistami od propagandy i co więcej niewiele pisali o sobie. Wyniki badań autora są milowym krokiem w kierunku odkłamywania historii Sparty. Jednakże sam autor stwierdził, że jest to bardzo trudne zadanie, a może nawet niemożliwe, gdyż pewne wyidealizowane wyobrażenia o tej społeczności istniały już w starożytności i tendencja ta pokutuje do dnia dzisiejszego. Podsumowując, można śmiało stwierdzić, że dzieło jest potrzebne i wartościowe. Pomimo wspomnianych braków w stanie badań, pracę należy uznać za bardzo ciekawą, a przede wszystkim nowatorską, jeśli chodzi o zmianę dotychczas stosowanej perspektywy badawczej i przeniesienie środka ciężkości z państwa na sferę prywatną. Niepodważalnymi walorami pracy są przejrzystość konstrukcji, barwne porównania i obrazowe wyjaśnienia. Książka sprawia wrażenie w pełni wyczerpującej temat, ale bynajmniej nie samego czytelnika, natomiast oryginalny temat przedstawiony czytelnym językiem powoduje, że tę pracę naukową czyta się z przyjemnością, szybko i bez przesadnego wysiłku intelektualnego.

Bibliografia

- Baltrusch E., *Sparta: Geschichte, Gesellschaft, Kultur*, Munchen 1998.
Kalimtzis K., *An Inquiry into the Philosophical Concept of „Schole”. Leisure as a Political End*, London-New York 2017.
Pomeroy S., *Spartan Women*, Oxford 2002.
Rajewicz S., *Scholé. Czas wolny w Sparcie epoki klasycznej*, Warszawa 2022.
Rajewicz S., *Spoleczne i polityczne aspekty hodowli koni w Sparcie epoki klasycznej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2019, t. 54, nr 4, s. 21-42.

Joanna Charytoniuk
Uniwersytet w Białymstoku
ORCID: 0000-0003-2723-9129
e-mail: centrumfoki@gmail.com